

TÖREKVÉSEK A MAGYAR ÁLLAMI JÖVEDELMEK FOKOZÁSÁRA AZ 1716/17. ÉVI TÖRÖK HÁBORÚ UTÁN

Az 1716-ban kitört török háború a monarchiát szomorú anyagi viszonyok között találta. A felszabadító török háborúk, a spanyol örökösödési háború és a Rákóczi-felkelés hatalmas hadsereg fenntartását tették szükségessé, ami az állam eladósodását vonta maga után. III. Károlyra várt a feladat, hogy a zilált anyagi viszonyokat rendezze. Ezen a téren az Universal Bancalität felállítása volt a legjelentősebb lépése. A Wiener Stadt- und Girobankot, amely az utolsó időkben jelentékenyen támogatta az udvart, alakították át állami hitelbankká¹ s további működése során az állami számvévőszék szerepét is betöltötte. Az egész államháztartás irányítása és vezetése volt a feladata, az állam összes bevételei, kiadásai a Bancalitäten futottak keresztül s így minden pénzügyi vonatkozású iratot a kancelláriák és kamarák hozzája küldöttek. A katonai számadásokat 1714. november 1-től, a polgáriakat 1715. január 1-től ellenőrizte,² sőt visszamenőleg is felülvizsgálta az állami számadásokat.³ Az Universal Bancalität tehát az államháztartásnak egységes és középonti ellenőrzést, irányítást biztosított, miáltal a kiadások mérséklését és az adósságok csökkentését remélték vele elérni.⁴

Az új állami bank alapítókéjét egészen sajátos módon biztosították. Az állami tisztviselőktől Dienst-arrhát (közszolgálati-arrhát) követeltek be, ami a régi tisztviselőknél a fizetés 6 %-ból, az újaknál félévi fizetés levonásából állott. Minden pénzkezelő tisztviselő óvadékot tartozott fizetni,

¹ Az Universal Bancalität keletkezésére 1. Mensi : Die Finanzen Österreichs 1701—1740. Wien 1890., Fellner—Kretschmayr : Die österreichische Zentralverwaltung I. k, Wien 1907.

² Fellner—Kretschmayr : i. m. 117. l.

³ Hofkammer—Archiv (HKA) Hofffinanz és Hungarn 1715—1720. évi csomóiban sokhelyütt ; így Hofffinanz 14038. cs. 1717. július 20. a zsolnai pénztárnoktól 1701—2. évi Hungarn 14823/1 cs. 1716. augusztus 19 : 1701—4. évi számadásokat követelnek.

⁴ Mensi : i. m. 515. l.

amelyet halál vagy nyugdíjaztatás esetén nem a Bancalitát, hanem az utód térített meg. Állandó és biztos jövedelmi forrásnak látszott a hadiszállítókra kivetett 3⁰/₀-os arrha, a tisztviselőktől beszedett legitimationsarrha, amely évenként a fizetés nagyságához képest 3—200 forint volt. Az államnak szállító zsidó kereskedők védelmi-pénzt, Juden-arrhát voltak kötelesek fizetni, amely arrhát később az összes zsidókra kiterjesztettek. Az egész monarchia területén a megürült uradalmak, hátralékos tartozások, büntetéspénzek: egyszóval minden állami jövedelem a Bancalitátet illette meg.⁵ Az Universal Bancalitát patensét Magyarországon nem hirdették ki, azonban működése ide is természetesen kiterjedt.

Az Universal Bancalitát megalakulásához és az új jövedelmi forrásokhoz fűzött remények azonban nem váltak be. A legnagyobb baj az volt, hogy Bécsben az enyhítéseket nagyon bőkezűen osztogatták. A hadiszállítóknak gyakran elégedték az illetékeket, sőt 1717-től hivatalosan is a felére mérsékeltek.⁶ Az udvari szállítók majdnem mindig mentességet kaptak,⁷ amiként az udvari alkalmazottak, udvarhölgyek és inasok a közszolgálati-arrhától mentesültek. Magyarországon pedig csak 1719-ben találunk utasítást a zsidók összeírására, hogy az arrhát ki lehessen reájuk vetni.⁹ Így következett be, hogy míg az új jövedelmi forrásokból 6 millió felüli eredményt vártak, 1718. júniusáig csak 1.200.000 forint volt a bevétel.¹⁰ A Bancalitát iránt megvolt a bizalom, amit ott látunk bizonyítottnak, hogy az állam hitelezői az egyes állami jövedelmeknél lekötött, kölcsönadott összegeiket a Bancalitátnél helyezik el, bár ez kisebb kamatot fizetett.¹¹

Az állami adósságokat semmiképpen sem sikerült csökkenteni. Az 1716/17. évi török háború újból nagy összeget emésztett fel s mintegy 60 millió forintba került.¹² A Wiener Stadt- und Girobank adóssága 1715 végén 12.600.000 forint volt s ez az összeg három esztendő alatt 23 millió forintra emelkedett.¹⁸

⁵ Mensi: i. m. 440. l. Fellner—Kretschmayr: i. m. III. k. 142 skk. l.

⁶ HKA. Hoffinanz 14036. cs. 1717. április 8.

⁷ HKA. Hoffinanz 14035. cs. 1717. március 4; 4036. cs. 1717. április 29., 14052. cs. 1718. december 20., 14057. cs. 1719. július 27 és sokhelyütt.

⁹ HKA. Hoffinanz 1408. cs. 1719. augusztus 25, és Siebenburgen 15480. cs. 1719. január 25.

¹⁰ Mensi: i. m. 440. j. 4. l. illetve HKA. Finanzconferenz-Prothocoll 1718. augusztus 11. 18. ülés; Hoffinanz 14049. cs. 1718. szeptember 8.

¹¹ HKA. Hoffinanz 14036. cs. 1717. április 14. A Mofreznan-örökösöknek 79 300 forintjuk volt a magyar sójövödelmeknél 12⁰/₀-ra lekötve, ezt most a Wiener Stadt Bancónál 6⁰/₀-ra helyezik el.

¹² Hóman—Szekfü: Magyar történet VI. 125. l.

¹⁸ Mensi: i. m. 754. l.

Az államháztartásban kellett súlyos hibáknak lenniök, hogy nem sikerült a kiadások fedezése. S itt kell vizsgálnunk Magyarország részvételét a monarchia jövedelmeiben. Ha ebben az időszakban a Magyarországból befolyó jövedelmeket tekintjük, nagyon csekély eredményeket találunk. Az 1712. év októberétől 1713 végéig az udvari fizető hivatal — amely 1681 óta az udvartartás pénzügyeit irányította¹⁴ — 6,682,991 forintnyi bevételében Magyarország és Erdély 447.792 forinttal, tehát 6,8%-kal szerepel.¹⁵ Az 1717. évben a monarchia bevételei 31.800,000 forintot tettek ki s ebben az összegben Magyarország 1.900,000 forinttal, vagyis 6,2%-kal szerepel.¹⁶ Ezek az eredmények különösképen csekélyek akkor, ha azt vizsgáljuk, hogy a katonai kiadások miképpen oszlottak meg a monarchia egyes országaiban. Az 1717. évben a monarchia hadereje 27.411.314 forintba került s ebből Magyarorszáé 13.500,000 forintba, Erdélyé külön 1.359.657 forintba.¹⁷ Magától értődik, hogy a török háború követelte ennek a nagy seregnek fenntartását, azonban három esztendővel később is, 1719/20-ban a magyarországi hadsereg fenntartása meghaladta a 8 millió forintot.¹⁸

Ezek az aránytalan számadatok kényszerítették a kamarai tisztviselőket arra, hogy a magyarországi jövedelmek fokozására irányuló terveiket előterjesszék. Magyarországon is érvényesültek a takarékosági intézkedések, amelyek az államháztartást a Bancalitát felállítása óta jellemezték. Még 1715-ben kiküldték az északmagyarországi bányavárosokba Caraffa királyi biztost, hogy a bányák berendezésének átvizsgálásával a termelést lehetőleg növelje, de a kiadásokat csökkentse. Azt nem szükséges hangoztatnunk, hogy az intézkedések mindenütt a tisztviselők számának csökkentésével vagy a fizetések leszállításával jártak.¹⁹ Ezek az újítások azonban lényegesen nem emelték a magyar jövedelmeket. Pedig Bécsben szilárdan állott a hit, hogy Magyarország tejjel-mézzel folyó ország, amely nem járul teherbíróképességének megfelelően a katonai kiadásokhoz. Még a Finanz-conferenz is azt véli, hogy Magyarország képes volna az egész monarchia haderejét eltartani.²⁰ Elfelejtik azonban,

¹⁴ Fellner—Kretschmayr : i. m. l. k. 90. l.

¹⁵ HKA. Hoffinanz 14068. cs. 1720 szeptember. 30.

¹⁶ HKA. Hoffinanz 14939. cs. 1717. szeptember 20.

¹⁷ HKA. Hoffinanz 14031. cs. 1716. november 9.

¹⁸ HKA. Hoffinanz 14065. cs. 1720. június 28.

¹⁹ HKA. Bibliothek 504. sz. Caraffa királyi biztos jelentése s u. ott Mollart összefoglalása 1716. június 9-ről Caraffa intézkedéseiről.

²⁰ HKA. Finanzconferenz-Prothocoll 1719. évi 14. ülés május 14, az uralkodó jelenlétében : „Das Königreich Ungarn konnte ofterwehten machen, wenn es recht eingerichtet, sohier völlig die in denen Teutschen Landen zu stehen antragende Miliz zu unterhalten. . .”

hogy nemcsak a pénzösszeg, amelyet a Bancalitát kapott, jelenti Magyarország hozzájárulását, hanem az ország sokkal jobban volt igénybevével akkor, amikor a török hódítás okozta gazdasági károkat kellett volna kivevnie. A Magyarországon állomásozó katonaság mintegy százezer porciót jelentett. Mindegyik ország ugyanis évenként megajánlott bizonyos összeget a katonaság fenntartására : ennek az összegnek egy részét az országban állomásozó katonaság kapta terményekben s csak más részét fizették készpénzben.²¹ A porciók megszabása, elosztása és az egész sereg eltartása az ú. n. hadi-élelmezési hivatalhoz tartozott, amely önálló számadással rendelkezett.²²

A katonai teher nagyságát épen az egyik tervekészítő, Bartholomaeus Ferenc kehli katonai irnok vázolta. Ő ugyanis azt állította, hogy a monarchia minden lakosára 40 forint katonai teher nehezedik. A helytelen kezelés, a behajthatatlanság következtében a monarchia 4.140.000 lakosa korántsem adózik 165 millió forintot. Ő azt vélte, hogy mindenkire átlagosan 16 forintot kellene kivetni, és mindenki vagyoni helyzetének megfelelően 30, 20, 10, 4 forintot fizetne : az így befolyó 66 millió forint biztos jövedelem lenne. Érdekes, hogy az egész kormányrendszert szeretné megváltoztatni s Magyarországot, amelynek lakosságát egymillióra becsüli, tizenkét kerületre osztaná, mindegyiknek élén egy-egy kerületi biztossal.²³

A különböző tervek egész serege fekszik előttünk ebből a korból. Szinte érezzük belőlük, hogy íróik mennyire törekedtek arra, hogy olyan tervezeteket adjanak, amelyekkel az állam zilált viszonyain csakugyan eredményesen lehetne segíteni. A legtöbb terv utópisztikusnak látszik, azonban mindenesetre vannak életrevaló eszmék is. A cél mindig egy : a lehető legkisebb befektetéssel a legnagyobb hasznot biztosítani.²⁴

Magyarország különösképpen alkalmas volt arra, hogy itt kis befektetéssel nagy jövedelmet lehet biztosítani. Az ország agrár jellegét kívánták felhasználni azok a tervekészítők, akiknek irataival közelebbről foglalkozunk.

A török hódítás visszavetette az ország gazdasági életét s a lakat-

²¹ HKA. Finanzconferenz-Prothocoll 1719. Függlék : a monarchia országainak 10 millió megajánlásából 6 és fél millió folyik be készpénzben.

²² Hóman—Szekfü : i. m. 125. l. Elszámolásokban Feld-Proviantwesen-ként szerepel a megyék biztosi intézménye.

²³ HKA. Hoffinanz 14053, cs. 1719. január 27. — Magyarország 1715-ben 269.391 háztartással, 1721-ben nemesség, papság és zsidóság hozzáadásával 2.582.598 lakos lehetett Magyarország népessége. Acsády : Magyarország népessége a pragmatica sanctio korában. Magy. Statisztikai Közlemények. Új folyam XII. 1896.

²⁴ Bartholomaeus maga is adott terveket, ezenfelül HKA, 18796 skk. csomóiban számtalan terv található.

lan hatalmas területek kiválóan alkalmasak voltak az állattenyésztés fejlesztésére. A gyakorlatban azonban ez nem igen valósult meg, mégis az egyik tervkészítő a magyar háziállat megadóztatását ajánlja. Állatot szerinte mindenki tart, tehát ez olyan adó lenne, melyben mindenki részesednék. Terve kétségkívül keresztülvihető lett volna, azonban a magyar állattenyésztést megsemmisítéssel fenyegethette.²⁶

Nagyszámú állatot csak a nemesi nagybirtok tarthatott el, míg az egyszerű jobbágyot egyetlen vagyonának, az állatnak megadóztatása tönkretelthette volna. A terv készítője látta ezt s ezért hangsúlyozza, hogy nem a szegény embert akarja megadóztatni, sőt a meglévő egész adózási rendszert megszüntetné. Nem az egy pár ökör vagy ló, hanem a ménesek és gulyák megadóztatása segítene az államháztartáson. A nemesség adóznék elsősorban s ez azért is jogos, mivel a nemesség Lajos királytól a kilencedet megkapta. Azonban nemcsak az egyszerű adósokszorozás van meg tervében, hanem még az is, hogy az adóalap az egyes állatok után az állatállomány nagysága után növekednék. Ez a progresszív adókulcs: akinek ugyanis csak 1—2 állatja van, tehát szegényebb ember, évenként és darabonként²⁶ 24 pfenninget, vagyis kb. 18 pengőfillért fizessen;²⁷ a 3—6 állattal bírók 36 pfenninget, vagyis 27 pengőfillért; 6—10 állattal bírók 48, 10 állatot meghaladó állománynál pedig minden egyes állat után az adó 60 pfenning, vagyis 36, illetve 45 pengőfillér. Egy pár juh vagy ugyanannyi sertés után 24 pfenninget fognak fizetni.

Ausztriában a magyar élőállatnak nagy értéke volt s félni lehetett attól, hogy az új adó következtében az osztrák húsarak emelkedni fognak. Ezért az igavonó és levágásra alkalmas valamint a négy éven aluli állatokat adómentességben részesítené, kivéve ha a porciórendszert Magyarországon teljesen megszüntetnék. Ebben az esetben minden egyes állat után az adó évi 60 pfenning lenne.

A terv készítője a legteljesebb egyenlőséget kívánja megvalósítani: az új adó a nemest és jobbágyot, az indigenát, a kamarai vagy hadi tisztviselőt egyaránt sújtaná. Azonban jól tudta, hogy a gyakorlati megvalósítás elé nagy nehézségek gördülnének, tehát nem az országgyűlés útján akarta megvalósítani. Minden megye küldjön ki egy-egy egyházi és világi előkelő-

²⁶ HKA. Hungarn 14835. cs. 1718. április 23. 2. irat.

²⁶ A tervben havonkinti összegek szerepeltek, mi az átszámítás megkönnyítése érdekében adjuk az évi adatokat.

²⁷ Átszámítás a következőképpen történik; 240 pfenning egyenlő egy rajnai forint és 12 krajcárral. Egy rajnai forint (60 krajcár) pedig 2 aranykorona 76 fillér, az aranykorona pedig 116 pengőfillér. Liitrow: Vergleichung der vorzüglichen Masse, Gewichte und Münzen... Wien 1832. 82 l, és Ac nádý: i. m. 27. l.

séget, akik a megye területén az állatok összeírását ellenőriznék. Az egyházi ellenőrzés egyébként mindenütt érvényesül, mivel az egész ország élére kinevezendő hat királyi biztos közül kettőnek egyházi férfiúnak kell lennie. Általában az egész rendszert a főnemesség védőpajzsa alá helyezi, amikor azt ajánlotta, hogy a négy világi biztos főnemes legyen, még pedig kettő indigena.

A Rákóczi-felkelés után a kincstár hatalmas területek ura lett. A rendelkezésünkre álló kimutatás szerint a kisebb elkobzott birtokokon kívül Munkács, Szent Miklós, Ungvár, Makovicza, Tokaj, Szerencs, Ónod, Diós-Győr, Várad, Szepes és Sóvár volt a kincstár kezében. A különböző 1711—1714 között készült összeírások alapján ez uradalmak évi jövedelme kb. 70367 rajnai forint lehetett.²⁸ Az uradalmak jövedelmeit az urbarialis szolgáltatásokkal együtt értették, vagyis a készpénzjövedelem sokkal kisebb volt. Ezt látjuk, ha a szepesi kamarának — amelynek területén feküdtek az uradalmak — bevételeit tekintjük. Az összbevétel 90—130 ezer rajnai forint között mozgott, s amióta a Bancalitat-nak évenként 60—70 ezer forintot juttattak, a költségvetés deficittel zárult.²⁹

Nyilvánvalónak látszott, hogy ezekkel a hatalmas kamarai birtokokkal kell valamit kezdeni s azokat jövedelmezőbbé kell tenni. 1718 végén elrendelik, hogy mindig 2000 forint álljon az uradalmak rendelkezésére s ha elfogy, újra pótolni kell.³⁰

Egy ismeretlen kamarai tisztviselő azzal a tervvel lép fel, hogy az uradalmakon belterjesebb és jövedelmezőbb gazdálkodást kell létesíteni, mert hiszen ezeken a király illetve a kincstár a földesúr is. Ez a földesurasági gondolat mély gyökérből fakadt. Valamiképen a magyar kamarától szeretnék függetleníteni a magyar jövedelmeket, amit magánjogi kapcsolat révén meg lehetett volna valósítani. A terv készítője tiltakozik az ellen, hogy a birtokokat idegen kézbe adják, hiszen a szegény népet a földesurak erőszakoskodásaival szemben a kincstári birtokok védelmezik. Meg kell azonban állapítanunk, hogy a kamarai tisztviselők túlkapasai éppen úgy alkalmasak voltak a jobbágyság elnyomására, mint a földesurak túlzott követelései.³¹ A szegény nép védelmének hangsúlyozása tehát csak merő üres beszéd, minden alap nélkül. Hiszen a terv készítője éppen nem áll elő jobbágyvédelmi intézkedésekkel. Kifogásolja, hogy az utolsó időkben csak az ungvári, munkácsi és makoviczai uradalmakban

²⁸ HKA. Hungar 14837. cs. 1718. július 30.

²⁹ HKA. Bibliothek 481. sz. Manuscript 481. sz. Manuscript des K. Kommissars . . . Zuana. 24. diarium.

³⁰ HKA. Hoffinanz 14052. cs. 1718. december 7.

³¹ HKA. 15390. cs. Malversationes Edlbecks. A kincstár máramarosi uradalmában folyó visszaélésekre vet fényt.

maradt fenn a robotrendszer, különben a taxafizetők vannak többségben. A gabonatermelés fejlesztésére munkáskezekre van szükség s ezeket az északi uradalmakból lehetne biztosítani.³²

A gabonatermelés szükségességét is az utolsó esztendők tanulságai vitték a kamarai gazdálkodás tudatába. Az országban 1717-ben a katonaság hét hónapi kenyérszükséglete 315 ezer mázsa liszt volt.³³ Előző ősszel Erdélyben és Magyarországon 200 ezer mázsa lisztet s 250 ezer mázsa zabot vásároltak,³⁴ most Morvaországból szállítanak 29 ezer mázsa lisztet és 68 ezer mázsa zabot.³⁵ A hadiszállítók évenként nagymennyiségű gabonát importáltak az országba. Ezek csalásaira ép Bartholomaeus Ferenc mutatott rá, mivel a szállítmányok romlottsága a katonaság egészségét veszélyeztette.³⁶ Így tudjuk, hogy 1720-ban Oppenheimernek a Husztra szállított lisztet ki kellett cserélnie.³⁷ A legjobb megoldás tehát az lett volna, ha a szükséges gabonamennyiséget az országban termelik.

A tokaji bor világhírű volt s ezért a terv szerzője a tokaji szőlőket az uralkodónak biztosítaná, amennyiben az elzálogosítottakat vissza kellene váltani, a magánkézben levők tulajdonjogát pedig meg kellene vizsgálni.

A Tiszamellék uradalmain a halászatból is lehetne jövedelmet biztosítani s az állattenyésztésre is kiválóan alkalmas területek állanak rendelkezésre. A katonaság részére a lovakat Morva- és Poroszországból szállították,³⁸ létesítsenek méneseket. A húsellátás szempontjából pedig a szarvasmarhatenyésztés lenne különösen fontos. A juhnyájak a gyapjútermelést lendítenék fel s a katonaság ruházatát belföldön lehetne biztosítani. Létesítsenek malmokat : a jobbágyok búzáját is őrljék meg s a saját és az őrlési részesedésből származó lisztet a Tiszán szállítsák el. Általában az uradalmak fejlesztését ajánlja : a bányák, sör- és pálinkafőző és más gazdasági épületek helyreállításával.

A katonaság számára a szükséges élelmiszer- és lőszeranyag szállításáról a hadiszállító intézmény gondoskodott.³⁹ A szállításhoz az igásmarhát használták, amelyet a sereg ételmezésében is fel tudtak használni. A katonaságnak tehát évről-évre igás- és vágóállatra volt szüksége,

³² HKA. Hungarn 14835. cs. 1718. április 23. 7. irat.

³³ HKA. Hoffinanz 14033. cs. 1717. január 2.

³⁴ HKA. Finanzconferenz-Prothocoll 1716. 19. ülés november 16.

³⁵ A mázsa Littrow ; i. m. 55. l. szerint 56 kg.

³⁶ HKA. Hoffinanz 14057. cs. 1719. január 27.

³⁷ HKA. Hoffinanz 14064. cs. 1720. április 30.

³⁸ HKA. Hoffinanz 14025. cs. 1716. február 11. Morvaországból és Sziléziából 3175 lovat hoztak be ; u. o. 14033 cs. 1717. január 16. Poroszországból és a szász választófejedelemségből 220 lovat szállítanak.

³⁹ Ez az u. n. Feld Proviant Fuhrwesen.

amelyet a hadiszállítók teremtettek elő. A különböző szerződésekből tudjuk, hogy az igásökröknek 5–7 esztendősnak kellett lennie s egy pár sulya 7 és fél–8 mázsa, tehát kb. 420–450 kg. Ha egy ilyen párt a katonaság Szolnokon vagy Pesten átvett, 58 s fél rajnai forintot, kb. 211 pengőt fizettek érte.⁴⁰ 1718-ban csak 58 forintot fizettek az igásökrök párjáért.⁴¹ A vágómarha jelentékenyen olcsóbb volt s darabjáért 14 s fél forintot, tehát 46 s fél pengőt fizettek.⁴² Legtöbbször kikölik, hogy az állatokat Magyarországon kell vásárolni s 1717-ben csak a szükséglet harmadrészét engedik Erdélyből behajtani.⁴³ Csakhamar azonban bekövetkezett a magyar igásállatok számának csökkenése s az egyik udvari szállító már 1717-ben azt kéri, hogy a magyar ökrön kívül Steyerországból is vásárolhasson.⁴⁴ Az országnak ugyanis jelentős marhakivitele volt. Az udvar és az osztrák városok szívesen vásárolták a magyar állatokat s a kivitel Auspitz (Morva-Berény), Jablunka és Légrád felé irányult.⁴⁵ Ha az egykorú adatot, harmincezer ökrök kihajtásáról túlzottnak tartjuk is, nem tagadhatjuk a kivitel jelentőségét.⁴⁶ Ezt mutatja az is, hogy meggátolják a kivitelt, nehogy az osztrák városokban húsdragulás következzen be. Minden kivitt ökrök után, ha nem az örökös tartományokba viszik, 10 forintos „Aufschlag”-ot kellett fizetni a meglevő adókon és vámokon kívül.⁴⁷

A magyar vonatkozású kamarai iratokban sokszor olvashatjuk ebben az időben mint intéző tisztviselőnek, Stróbel György tanácsos, kamarai titkár nevét. Az ő figyelmét éppenséggel nem kerülte el az, hogy évről-évre milyen hatalmas összegeket áldoz a kincstár az igásállatok beszerzésére s jól tudta azt is, hogy a szállítók milyen haszonnal dolgozhatnak. Nem kerülte el figyelmét a kamara kezébe került felsőmagyarországi nagy birtok-komplexum sem. Megfigyeléseit foglalta össze tehát akkor, amikor terjedelmes tervvel lépett a kamara elé.⁴⁸

Tervét valóban szerencsés kézzel oldotta meg s bizonyos, hogy megvalósítása esetén kis befektetéssel és költséggel szép haszonra lehetett volna számítani. Láttuk, hogy az állattenyésztés fellendítését már egy másik tervkészítő is ajánlotta, azonban ezt Stróbel a szarvasmarhatenyésztésre korlátozta, mivel a lótenyésztés költségesebb.

⁴⁰ HKA. Hoffinanz 14034. cs. 1717. február 21. Átszámításra 1. 27. jegyzet.

⁴¹ HKA. Hoffinanz 14048. cs. 1718. augusztus 1.

⁴² HKA. Hoffinanz 14046. cs. 1718. április 5. A magyarországi táborigazgatás kórház részére 9000 vágómarháért 13000 forintot fizettek.

⁴³ HKA. Hoffinanz 14034. cs. 1717. február 25.

⁴⁴ HKA. Hoffinanz 14035. cs. 1717. március 23.

⁴⁵ HKA. Hungarn 14851. cs. 1720. február 27.

⁴⁶ HKA. Hungarn 14852. cs. 1720. március 26.

⁴⁷ Az előbbi iraton kívül : HKA. Hoffinanz 14066. cs. 1720. július 23.

⁴⁸ HKA. Hungarn 14835. cs. 1718. április 23. 16. irat.

Stróbel legelső sorban a fennálló keserves viszonyok megrajzolásával akarta a figyelmet felhívni. A szállításokkal — mint írja — a háborúban mindig sok baj volt s erről mindögyik császári vezér tanubizonyságot tehet. Ha tehát a kincstár maga tenyészt megfelelő igásállatot, akkor háború esetén azonnal elegendő állat fog rendelkezésre állni, sőt idegen fejedelmeknek is rendelkezésére lehet bocsátani. A királyi gulya pedig mindenkor bőségesen fog húst szolgáltatni az udvari konyha, az osztrák városok és külföldi fejedelemségek részére.

A katonaság eddig az igásállatokat kétféleképpen telettette. Egyrészt a Maros-Körös között, Csanád és Bács vármegyékben a nyári hónapokban felhalmozott szénát etették meg s így a telettési költség darabonként kb. két forint volt,⁴⁹ másrészt pedig a jobbágyok gondjára bízták egy forint fizetéssel.⁵⁰ Ha a széna ingyen volt, az előző megoldás volt az olcsóbb. Stróbel is emellett van. Azt állította, hogy a magyarországi tél nem hosszú s az állat még a hó alól is ki tudja kaparni a táplálékot. A legkeményebb hónapban azután a fából, szalmából összetákoltt szállások védelmeznék az állatokat a megfagyás ellen.

Stróbel tervét 1718 február 12-én keltezi s hangsúlyozza, hogy még 1718 tavaszán meg kell valósítani. A halogatás meggátlására a pozsonyi kamara megkerülésével közvetlenül kellene tehát a szepesi kamarával levelezni, amelynek területén vannak a bő legelőjű uradalmak.

Kétségtől reménye lehetett arra, hogy a terve alapján létesülő gulya hosszú időn keresztül fenn fog állni. Ezért kíséző iratában — amelyen, miként a terven is, Anonymus compariturusnak nevezi magát — igen nagy jutalmat kér a maga számára. Azt állítja, hogy nagyon szép dolog tőle, mikép kérését a tervvel együtt s nem előbb nyújtja be. Mivel egyelőre 24 ezer forint befektetésről van szó, neki csak kétezret ajának. Évenként hat, de legalább négy vágómarhát kapjon nemcsak ő, de utódai is, ameddig a gulya fennmarad s ezenfelül élete végéig évi 600 forintot.⁵¹

A kamara Stróbel tervét véleményezés végett átküldötte báró Mednyánszkyhoz, a szepesi kamara elnökéhez, aki kiváló képességei révén másfél esztendővel előbb foglalta el hivatalát.^{52 53}

Március 12-én már Bécsben volt a válasz, amelyben Mednyánszky a legmelegebben pártolta Stróbel tervét. Azt ajánlotta azonban, hogy ne

⁴⁹ HKA. Hoffinanz 14038. cs. 1717. július 10.

⁵⁰ HKA. Hoffinanz 14037. cs. 1717. július 14.

⁵¹ HKA. Hungarn 14835. cs. 1718. április 23. 1. irat.

⁵² HKA. Finanzconferenz Prothocoll 1716. évi 16. ülés november 5.

⁵³ HKA. Hungarn: 14835. cs. 1718. április 23. 5. irat. A kamara jelentése március

nagy összeggel kezdjék a gazdálkodást, mert dögvész, vagy török támadás esetén a kincstár kára igen nagy lenne. A gyakorlati megvalósítás terén azt ajánlotta, hogy 12800 forintért 500 borjas és 500 harmadéves tehenet vásároljanak s melléjük 10—12 bikát. Egy másik 12000 forintért pedig Havasalföldön, Erdélyben és Moldvában 300 pár ökröt vásárolna, páronként 30 forintért. Ezeket egy télen keresztül az uradalmakon felhizlalná s azután 70 forintért eladná. Ebből a haszonból a tehenek ára megtérülne s ebből a pénzből vásárolná a tulajdonképeni gulyát. Így tehát ő az igás- és vágóállat szükségletet elkülönítve fedezné.⁵⁴ Azonban azt vélte, hogy ősszel olcsóbb az állat s így elégségesnek tartotta, ha a megvalósításhoz csak 1718 őszén fognak.

A magyarországi ügyekkel megbízott Hauptcomission⁵⁵ Mednyánszky válasza után foglalkozik az üggyel. Azt vélte, hogy egyelőre 8000 forintért vásároljanak állatokat s Stróbel szerénynek éppen nem mondható kérésére azt ajánlotta, hogy kapjon egyezer forintot: különben jutalmazásáról az eredmény után döntenek.⁵⁶

Az állam pénzügyeinek legfőbb vezetésével megbízott Finanzconferenz⁵⁷ április 11-én foglalkozott a királyi gulya megvalósításának kérdésével. A Hauptcomission által elfogadott 8000 forintot az ökrök vásárlására 4000 forinttal megtoldani ajánlotta, ámde kijelentették, hogy Stróbelt csak akkor jutalmazák, ha terve valóban beválik.⁵⁸

Walsegg Ferenc gróf, az Universal Bancalität elnöke⁵⁹ ilyen előzmények után tette meg jelentését III. Károlynak. A terv jelentőségét ő is felismerte és jelentésében ezt hangsúlyozta. Elfogadja Mednyánszkynek azt az ajánlatát, hogy a szükséges összeget a tokaji borok vételárából teremtsék elő. Egyébként csatlakozik a Hauptcomission határozatához, kezdetnek azonban 12000 forint kiutalását kéri.⁶⁰

Az uralkodó Walsegg előterjesztéséhez hozzájárul s augusztus 14-ről van keltezte a királyi parancs az Universal Bancalitäthöz és báró Mednyánszkynek. A szepesi kamara elnökét bízták meg az egész ügy lebonyolításával, mivel a báró maga jelentette, hogy könnyen meg tudja szervezni. Ő kapja a 12000 forintot s a kincstári tisztviselők támogatásával fog munkához. A gulyák vezetésére azonban neki kell a megfelelő embereket kiválogatnia, akik azután neki tartoznak felelősséggel és el-

⁵⁴ U. ott 7 irat.

⁵⁵ Fellner—Kretschmayr : i. m. I. k. 131. l.

⁵⁶ HKA. Hungarn 14835. cs. 1718. április 23. 8. irat.

⁵⁷ Mensi : i. m. 464. l.

⁵⁸ HKA. Finanzconferenz Prothocoll 1718. évi 10. ülés április 11.

⁵⁹ Fellner-Kretschmair : i. m. I. k. 286. l. és Mensi : i. m. 514. l.

⁶⁰ HKA. Hungarn 14835. cs. 1718. április 23. 3. irat.

számolással. Az egész ügy lebonyolítása pedig Mednyánszkynek dicsőségére fog válni.⁶¹

Kétségtelennek látszik, hogy az Universal Bancalitát a királyi parancsot teljesítette s a pénzüsszeget folyósította. Hogy azonban ezzel az összeggel mi történt, nem tudjuk. Az iratokban nyomára sem akadunk annak, hogy ez a királyi gulya megvalósult-e. A különböző szállítók továbbra is szerepelnek s az 1720. évi kiviteli korlátozás aligha következhetett volna be, ha az uralkodó maga rendelkezik megfelelő állatállománnyal.

A 12000 forint valószínűen a hadiszállító-intézmény kezébe került. Legalább is erre mutat, hogy 1719 őszén utasítják az udvari haditanácsot, miként 400 igásökröt páronként 60 forintos áron értékesítsen s a befolyó 12000 forintot az Universal Bancalitátnak fizessék vissza.⁶²

Néhány évvel később, 1725-ben azt olvassuk, hogy Selmecebányának évenként 130 vágóökre volt szüksége s ennek fedezésére a tokaji udvarbíró vásároljon 150 ökröt s a taxás jobbágyokkal tartassa el s évenként legalább 50 ökröt tudjon Selmece szállítására.⁶³

A királyi gulya Stróbel tervei szerint nem valósult meg. A gyakorlatban nagy akadályok gördültek a megvalósítás útjába: az uralkodó a nagy uradalmakat eladományozta, vagy bérbeadta s így a királyi gulya alapfeltétele: a szép kiterjedésű legelő elveszett a kincstárra nézve. A lehetőség megszűnt arra, hogy az uralkodó Magyarországon magánjogi kapcsolat, földesuri jog alapján emelje jövedelmeit s hozza rendbe az államháztartást. A kincstári állattenyésztés gondolata később is életben marad, hiszen Mária Terézia korában állami ménest akartak felállítani.⁶⁴ Ekkor azonban nem annyira az állami jövedelmek fokozása — mint közvetlen haszon — hanem a nagyon lehanyaglott magyar állattenyésztés felkarolása lebegett célként a tervekészítők szemei előtt.⁶⁵

Bakács István János.

⁶¹ U. ott 6] irat.

⁶² HKA. Hoffinanz 14059. cs. 1719. szeptember 2.

⁶³ HKA. Bibliothek 481. sz. Manuscript des K. Komissars. . . Zuana. 24. diarium.

⁶⁴ Tervezet egy királyi ménes felállítására 1745-ben. Magyar Gazdaságtörténet Szemle. VII. 1900. 225. l.

⁶⁵ Eckhart: A bécsi udvar gazdasági politikája Magyarországon Mária Terézia korában. Budapest, 1922. 33. skk. l.